

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-588-92-1-2>

МАГІСТРАТУРА АГОРАНОМІВ В АНТИЧНИХ ДЕРЖАВАХ ПІВНІЧНОГО ПРИЧОРНОМОР'Я: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ НАРИС

Гавриленко О. А.

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри міжнародного і європейського права
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
м. Харків, Україна*

Утвердження в Україні нових соціальних відносин, становлення інститутів перехідного суспільства актуалізують проблему функціонування адекватної цим реаліям системи місцевих виконавчих органів. Не останню роль у цих процесах відіграє накопичений народом протягом тисячоліть історичний досвід державо- і правотворення. Врахування його може бути корисним при вирішенні завдань оптимізації структури органів державної влади та місцевого самоврядування, створення більш досконалих організаційно-правових основ їхньої діяльності.

Значну роль в управлінні полісами Північного Причорномор'я відігравала магістратура агораномів. В Ольвії, Херсонесі, Тірі та інших північнопричорноморських полісах вони зазвичай обиралися Народними зборами шляхом хейротонії або за жеребом [1, с. 238; 2, с. 220, 228] з числа повноправних громадян [3, с. 155]. Обрання на цю посаду вважалося почесною для кожного громадянина і тому за виконання покладених на них обов'язків ці магістрати жодною платні не отримували [4, с. 30]. Вступу особи на посаду завжди передувала докімасія (δοκιμασία) – випробування перед судом. Кандидат не мусив виявляти свої особисті здатності, знання норм звичаєвого права та законів, майбутніх обов'язків. Від нього вимагалася лише достойна поведінка, громадянська повноправність та відповідність спеціальним умовам, які вимагалися для того, щоб обійняти дану посаду. При обговоренні поведінки кандидата розглядалися наступні питання: чи поважає він батьків, чи виконує релігійні обов'язки, чи ніс військову службу завжди, коли це вимагалось, чи завжди виконував літургії та фінансові зобов'язання перед державою. У ході докімасії кожен громадянин мав право звинуватити кандидата перед судом у скоєнні недостойних вчинків, і, якщо це було доведено, претенденти, не затверджені на посаді

(ἀποδοκίμασθέντες), піддавалися атимії [2, с. 229–230]. Хоча, варто зауважити, що з античних держав Північного Причорномор'я до нашого часу не дійшло жодних повідомлень про такі факти.

Здійснені археологами протягом останніх двох сторіч знахідки епіграфічних документів дозволяють впевнено констатувати наявність в античних державах Північного Причорномор'я магістратури агораномів (ἀγορανόμοι) [5, № 128, 129; 6, № 90], які здійснювали нагляд за впорядкованістю міського ринку та відали усіма справами, пов'язаними з організацією торгівлі [1, с. 298-299]. Вони також стягували з іноземців мито за право торгівлі на ринку, реєстрували приватні договори, призначали ціни на деякі товари, конфісковували та знищували зіпсовані товари, контролювали діяльність грошових мінял і домагалися дотримання законів, які регулювали грошовий обіг (наприклад, ольвійського Закону Каноба) [7, с. 112]. Зазвичай від їхніх перевірок були вільні лише торговці хлібом. В Херсонесі найобтяжливіший обов'язок агораномів був пов'язаний із вирішенням проблеми забезпечення міста зерном. Як зазначав П. Й. Каришковський, подібні функції виконувалися ними в мілетській колонії Істрії, де агораноми дбали (принаймні в I ст. до н.е.) про забезпечення співгромадян хлібом та вином – головними продуктами споживання незаможного населення міста [8, с. 98–101; 9, с. 60–61]. Агораноми, ймовірно, як і в Афінах, мали право накладати легкі тілесні покарання (плітьми), якщо порушник порядку був раб, а вільнонароджених – штрафувати на значну суму [10, с. 199].

Деякі функції агораномів яскраво ілюструються археологічними знахідками. З Березані походить цікаве графіто на фрагменті мірної ойнохої, яке датується другою половиною VI ст. до н.е. Напис [δ]καλον – «узаконена міра» – вказує на те, що вже у такий ранній час поліс взяв до своїх рук контроль за системою мір і, відповідно, за роздрібною торгівлею [11, с. 63]. Цей висновок підтверджується й знахідкою на Березані двох архаїчних бронзових мір ваги (гирьок) – однієї з зображенням монети-стрілки [12, с. 125], іншої – бойової тригранної стріли [13, с. 108-109]. Зважаючи на знахідку під час розкопок Ольвії у 1908 р. свинцевої гирі з написом «Агораном Агатокл, син Агатокла» вагою в 1 лібру (327,45 г.) дослідники дійшли висновку, що тут, як і в багатьох інших містах еллінського світу, агораноми здійснювали нагляд за правильністю мір і ваги, що використовувалися у повсякденній торгівлі. Щоправда, такі функції були притаманні агораномам далеко не в усіх грецьких державах. Наприклад, в Афінах, де апарат полісного управління відзначався особливою розгалуженістю, поруч з агораномами існували ще й спеціальні магістрати – метрономи, головним обов'язком

яких було стежити, щоб торгівельні міри та гирі відповідали затвердженим зразкам [8, с. 99].

Кількість агораномів, що одночасно виконували свої обов'язки, в різних полісах різнилася. Наприклад, в Ольвії, що за обсягом своєї торгівлі й розмірами не була більшою за Херсонес, у перших століттях нашої ери існувала колегія агораномів із п'яти осіб на чолі з головою [8, с. 98]. Водночас, у херсонеських написах ця посада завжди пов'язана з ім'ям лише однієї людини. На думку В.В. Крапівіної, більша кількість агораномів в Ольвії пов'язана із важливістю, певною складністю та обсягами торгівельних справ у полісі у вказаний час [14, с. 109]. Можливо також припустити, що фіксація у херсонеських написах тільки одного такого магістрата свідчить лише про те, що в цій державі процесуальну роль у кожному конкретному випадку виконував лише один агораном, у той час, як загалом їх було більше [15, с. 96].

Невідомий також термін повноважень місцевих агораномів. Можливо, як і в більшості інших грецьких полісів, як правило, вони обиралися на рік, але у перших сторіччях нової ери виконання ними обов'язків нерідко обмежувалося кількома місяцями. Втім, це не виключало існування агораномів, які призначалися довічно. У перших сторіччях нової ери посада агоранома була надзвичайно обтяжливою і потребувала значних грошових витрат у якості літургії. Про це, наприклад, свідчить херсонеський будівельний напис: «Такий-то, син такого-то, будучи агораномом, побудував у 205 р. агораномій (або здійснив якісь інші будівельні роботи на агорі)» [16, № 26, с. 73]. У IV ст., із зникненням низки інститутів античної полісної організації, права та обов'язки агораномів перейшли до рук інших державних чиновників [15, с. 96].

Зважаючи на все сказане можемо зауважити, що магістратура агораномів відігравала суттєву роль у системі органів виконавчої влади античних держав Північного Причорномор'я. Їхній статус зумовлювалося покладеними на них завданнями і функціями та характером владно-службових повноважень.

Література:

1. Латышев В. В. Исследования об истории и государственном строе города Ольвии. Санкт-Петербург : Тип. В.С. Балашева, 1887. 314 с.
2. Латышев В. В. Очерк греческих древностей : в 2 ч. Ч. 1 : Государственные и военные древности. Санкт-Петербург : Тип. В. Безобразова и Комп., 1888. 356 с.
3. Кадеев В. И. Правовое и социальное положение граждан античного Херсонеса. *Проблемы античной культуры*. Москва : Наука, 1986. С. 155–160.

4. Карпюк С. Г. Клифеновские реформы и их роль в социально-политической борьбе в позднеархаических Афинах. *Вестник древней истории*. 1986. № 1. С. 17–35.

5. Latyshev V. *Inscriptiones antiquae orae septentrionalis Ponti Euxini graecae et latinae*. Vol. 1. Ed. 2. Petropoli, 1916. 594 p.

6. Надписи Ольвии (1917–1965 гг.). Ленинград : Наука, 1968. 132 с.

7. Syroid T., Havrylenko O., Shevchenko A. Evolution of Financial Law Basics within the Antique States of the North Black Sea Region (Late 7th Century BC – the First Half of the 6th Century AD). *Journal on European History of law*. Vol. 11. 2019. No. 2. P. 101–114.

8. Каришковський П. Й. Про державний устрій Ольвії. *Український історичний журнал*. 1973. № 2. С. 98–101.

9. Крапивина В. В. О надписи агораномов из Ольвии. *Древнее Причерноморье. III чтения памяти П. О. Карышковского : тезисы докладов юбилейной конференции, (Одесса, 12-14 марта 1996 г.)*. Одесса : Одесский археологический музей НАН Украины; ОГУ им. И. И. Мечникова, Ин-т археологии НАН Украины, 1996. С. 60–61.

10. Гавриленко О. А. Поняття, мета та види покарань в античних державах Північного Причорномор'я: історико-правове дослідження. *Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених*. 2006. Вип. 9. Сімферополь : Таврія, 2006. С. 195–201.

11. Виноградов Ю. Г. Политическая история Ольвийского полиса VII-I вв. до н.э.: Историко-эпиграфическое исследование. Москва : Наука, 1989. 284 с.

12. Граков Б. Н. Еще раз о монетах-стрелках. *Вестник древней истории*. 1971. № 3. С. 125–132.

13. Крапивина В. В. Архаичные весовые гири Березани и Ольвии. *Ольвия и ее округа : [сб. науч. трудов]*. Киев : Наукова думка, 1986. С. 108–109.

14. Крапивина В. В. О коллегии агораномов в Ольвии в первые века нашей эры. *Международные отношения в бассейне Черного моря в древности и средние века : материалы IX международной научной конференции, (Ростов-на-Дону, 25-30 ноября 1998 г.)*. Ростов-на-Дону : РАО; Научно-методический центр археологии, 2001. С. 108–110.

15. Гавриленко О. А. Античні держави Північного Причорномор'я: біля витоків вітчизняного права (кінець VII ст. до н.е. – перша половина VI ст. н.е.). Монографія. Харків : Парус, 2006. 352 с.

16. Соломоник Э. И. Новые эпиграфические памятники Херсонеса. Киев : Наукова думка, 1964. 196 с.